

УДК. 372.87

Бабаев Д.*д. п. н., профессор Международного Кувейтского Университета,
Кыргызская Республика***Камилжан к. К.***преп. Ошского технологического универ. им. акад. М.М. Адышева,
Кыргызская Республика*

ИЛМЕ ДОС САЙМАСЫНЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫ ЖАНА АНЫ ОКУТУУНУН МЕТОДИКАСЫ

Изилдөөнүн предмети болуп, декоративдүү колдонмо искусствосунун маанилүү бөлүгү болуп эсептелген саймачылык өнөрүнүн “илме дос” ыкмасын жогорку окуу жайлардын студенттерине окутуунун методикасы эсептелинет. Изилдөөнүн максаты - кыргыз элинин улуттук колдонмо өнөрүнүн өзөгү болгон саймачылыкты студенттерге жаңыча, жеткиликтүү жолдор менен үйрөтүүнүн жөнөкөй ыкмасын иштеп чыгуу болуп саналат. Изилдөөлөр педагогикалык байкоо жүргүзүү жана окутуу талдоо методдорунун жардамында аткарылган. Сунушталып жаткан окутуу ыкмасында эскиз түзүү, кездеме тандоо, түстөрдүн бири-бири менен айкалышы, жиптерди туура тандоо, сайма учурунда илмекти туура пайдалануу операциялары камтылган. Илимий жаңылыгы - эскиз түзүүдө жана сайманы аткарууда кыргыздын улуттук өзгөчөлүктөрүнө басым жасалган жана студенттерге берилүүчү тапшырмалар креативдик тарбия берүүчү нукта түзүлгөн. Алынган жыйынтыктар жогорку окуу жайда окуган студенттерге декоративдүү колдонмо искусствого байланыштуу сабактарды теорияны жана практиканы айкалыштыруу жолу менен терең өздөштүрүүгө жардам берет.

Негизги сөздөр: колдонмо-жасалга өнөрү; көркөм сайма; илмек; илме дос; панно; жөрмөмө; сайманын техникасы; декор; орнамент.

ТЕХНОЛОГИЯ ВЫШИВКИ ТАМБУРОМ И МЕТОДИКА ЕЕ ОБУЧЕНИЯ

В данной работе предметом исследования является, методика обучения студентов высших учебных заведений технике вышивки способом тамбура, которая является важной частью декоративно-прикладного искусства. Цель исследования - разработать доступную для учащихся методику обучения вышивке, составляющей основу национального прикладного искусства кыргызского народа. Исследование проводилось с помощью методов педагогических наблюдений и анализа существующих технологий обучения. Предлагаемая методика обучения включает в себя практические операции по созданию эскиза, выбору ткани, сочетанию цветов друг с другом, правильному подбору ниток, правильному использованию крючка при вышивании. Новизна результатов заключается в креативном подходе при выборе заданий для студентов и при создании эскизов панно с учетом национальных особенностей, направленным творческому воспитанию молодежи. Полученные результаты помогут студентам, обучающимся в вузе глубже освоить уроки декоративно-прикладного искусства, сочетая теорию и практику.

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство; художественная вышивка; петля; вышивка тамбуром; панно; пяльцы; техника вышивки; декор; орнамент.

TECHNOLOGY OF EMBROIDERY WITH A TAMBOUR AND THE METHOD OF ITS TRAINING

The article presents a methodology for teaching students of higher educational institutions the technique of tambour embroidery, which is an important part of arts and crafts. The purpose of the study is to develop a methodology for teaching embroidery, which is the basis of the national applied art of the Kyrgyz people, accessible to students. The object of the research is the art of tambour embroidery. The study was conducted using the methods of pedagogical observations and analysis of existing teaching technologies. The proposed teaching methodology includes practical operations for creating a sketch, choosing a fabric, combining colors with each other, choosing the right thread, and using the hook correctly when embroidering. The novelty of the results lies in the creative approach in choosing tasks for students and in creating panel sketches, taking into account national characteristics, aimed at the creative education of young people. The results obtained will help students studying at the university to better master the lessons of arts and crafts, combining theory and practice.

Keywords: arts and crafts; artistic embroidery; loop; tambour embroidery; panels; hoops; embroidery

technique; decor; ornament.

Сайма улуттук көркөм кол өнөрчүлүгүнүн бир түрү болуп эсептелет. Саймада адатта кандайдыр бир заттын, нерсенин, жаныбардын сөлөкөттөрүнө окшогон көчөттөр кийиз, таар, тери, кездемеге жана башка материалдардын бетине ырааттуулук менен түшүрүлөт. Эл ичиндеги кол өнөрчүлүктүн натыйжасында жасалган буюмдар менен таанышып көргөндө саймачылыктын көчөттөрү чынында эле мазмуну терең болуп, улуттук нарк-насилди чагылдырганын байкоого болот. Бүгүнкү күндө да ууз энелерибиз бул улуу өнөрдүн сырларын сактап, чыныгы чеберчилик, таланттуулук менен даңазалап келе жатат. Кийинки муундарга, айрыкча орто жана жогорку окуу жайда окуган студенттерге бул өнөрдүн чып-чыргасын коротпой, мурас катары өткөрүп беришибиз керек. *Теманын актуалдуулугу* дал ушул улуттук мурасыбызды сактап калуу менен бирге жаштарга сиңимдүү ыкмалардын жардамында үйрөтүү зарылдыгы менен түшүндүрүлөт.

Бул изилдөөнүн *негизги максаты* - кыргыз элинин улуттук колдонмо өнөрүнүн өзөгү болгон саймачылыкты студенттерге жаңыча, жеткиликтүү жолдор менен үйрөтүүнүн жөнөкөй ыкмасын иштеп чыгуу болуп саналат. Изилдөөлөр аналитикалык жана эмпирикалык методдордун жардамында аткарылган.

Саймачылыктын эң кеңири тараган түрлөрү: “Илме дос” (тамбур), “Басма сайма”, “Секиртме сайма”, “Көптүрмө сайма”, “Терс кайыкта», «Жөрмөмө сайма», «Чыраш сайма” болуп эсептелет. Изилдөөнүн объектиси катарында саймачылык өнөрүнүн эң кеңири таралган “илме дос” (тамбур) ыкмасы каралган. Тоолуу көчмөн калкыбыз кийимдерин, үй-тиричилигине керектелүүчү буюмдарын кооздоодо, көрктүү жана ийкемдүү болгон “илме дос” саймасын көп колдонушкан. Себеби, бул ыкма башка сайманы коштоп жүргөнгө мерчемдүүлүгү жана ийкемдүүлүгү менен кескин айырмаланат. Мында сайуучу учук кездемеден ичкереек алынат, эки тарабынан (аралыгы 0,5 сантиметрдей) илмек өңдөтүп улам илип, улаштырып тартылат. Муну бир нече жолу кайталаганда сайманын көрүнүшү “жөрмөмө саймадай” өңдөнүп ортосу “кереге көз” болгонун көрөбүз. Бул сайма берилген көчөттөрдү чиймелерди толтурууга өтө эле ийкемдүү келет.

Жогорку жана орто окуу жайларда көркөм өнөрчүлүктү үйрөтүүдө окутуунун методикасы, маңызы, принциптери жана техникалык каражаттары менен тыгыз байланышкан көптөгөн көйгөйлөр бар экендиги белгилүү. Окутуунун методикасы сөзсүз түрдө студенттердин психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алып, аларга мотивациялык шык берүүсү керек.

Адабияттык изденүү көрсөткөндөй, көркөм саймага окутуунун педагогикалык проблемаларын изилдөөдө төмөнкү авторлор өзгөчө салым кошкондугун байкоого болот: Т.М. Носань - көркөм сайманын технологиясын окутуунун маңызы жана методдору, А.А. Николаева – көркөм сайма чеберчилигине регионалдык традицияларды эске алуу менен тарбиялоо, С.Ю. Камнева -долбоорлоо маданиятын калыптандыруу, Е.В. Сайфулина -көркөм саймадагы кесиптик инновациялык ишмердүүлүктү жандандыруу.

Кыргыз элинин декоративдүү-колдонмо искусствосунун өзгөчөлүктөрү адабияттык булактарда кеңири чагылдырылган [1,2,3] . Бул эмгектер саймачылык — кыргыз элинин көркөм өнөрүнүн байыртадан бери кеңири тараган түрү экендигин айгинелеп турат. Кыргыз аялдары үй-тиричилигине керектүү буюмдарын — туш кийиздерин, кийим-кечектерин, ат жабдыктарын саймалап кооздоп келишкен. С. Жылчиевдин макаласында саймада колдонулуучу кыргыз оймо-чиймелеринин салттык баалуулуктары, чечмелениши тууралуу маалыматтар келтирилген [4] . Саймага көбүнчө сүрөт түшүрүлгөндүктөн, сүрөт искусствосу боюнча терминдердин түшүндүрмө сөздүгү да студенттерге билим берүүдө чоң мааниге ээ [5].

Көркөм сайманы окутуунун өзгөчөлүктөрү студенттердин гендердик жана психологиялык мүнөздөмөсү менен тыгыз байланышкан. Аял кишилерге таандык өжөрлүк жана чыдамкайлык менен катар, мотивация, көркөм табит жана креативдик жөндөмдөр кесипкөйлүктү калыптандырып, педагогикалык максатка жетүүгө өбөлгө түзөт [6]. Көркөм сайма тармагында өндүрүштүк чеберчиликке ээ болуу үчүн инструмент жана жабдууларды өздөштүрүү менен эле чектелбестен, маданият менен тарыхты, искусство багытындагы элдик традицияларды

билүү талап кылынат [7]. Азыркы учурда окуучу жаштардын инновациялык ой жүгүртүүсүн калыптандыра турган ыкмалар жана аны ишке ашыра турган инструменттер арбын, аларды практика жүзүндө колдоно билүү гана талап кылынат [8].

Кыргыз элинин улуттук колдонмо өнөрчүлүгүнүн ар бир түрү кайталангыс өзгөчөлүккө ээ. Изилдөөлөрдүн натыйжасында, биз “Көркөм кол өнөрчүлүк” таалиминде “Илме дос” саймасын аткаруунун усулдарын үйрөтүүнү төмөнкү төрт бөлүккө бөлүп карадык:

1. Теманы тандоо.
2. Эскизин даярдоо.
3. Эскизге жараша, кездеме (жердик) тандоо.
4. Сайманы аткаруу үчүн керектелүүчү материалдык каражаттар.
5. Сайманы кездемеге аткаруунун технологиялык процесси.

1. Теманы тандоо: Учурда жогорку технологиялар доорунда жашап жаткандыгыбыздын натыйжасында маалымат булактарында тандоо мүмкүнчүлүгү чексиз. Айрыкча, жогорку окуу жайларда Интернет булагы студенттердин сүймөнчүгүнө айланган, ошондуктан бул бөлүктө ар бир студенттин өз оюу, каалоосу биринчи орунда турат, ар ким ар кандай тема тандашы мүмкүн. Бирок заманбап ой жүгүртүү, терең чыгармачылык изденүү менен гана бул бөлүктү аткара алышат.

Тема тандоодо, мисал катарында төмөнкүлөрдү сунуштоого болот: Толгонуу, Боз жайык, Тай энемдин саймасы, Улуулардан урпактарга, Санат, Таберик, Төрт мезгил, Боз жол, Үч илтик, Күүгүм Жер өзөгү, жана башка аталыштар болушу мүмкүн.

2. Эскизди даярдоо: Эскиз чыгармачылыктын негизинде изденүү менен түстөрдүн айкалышын туура тандалышы зарыл. Заман талабына шайкеш келүүсү, тартылган эскиз нарктуулугу, нукуралуулугу даана көрсөтүлүп, кыргыз колоритинде болушу абзел. Төмөндөгү сүрөттө үлгү катарында паннонун жумушчу эскизи көрсөтүлгөн.

1-сүрөт. Паннонун жумушчу эскизи

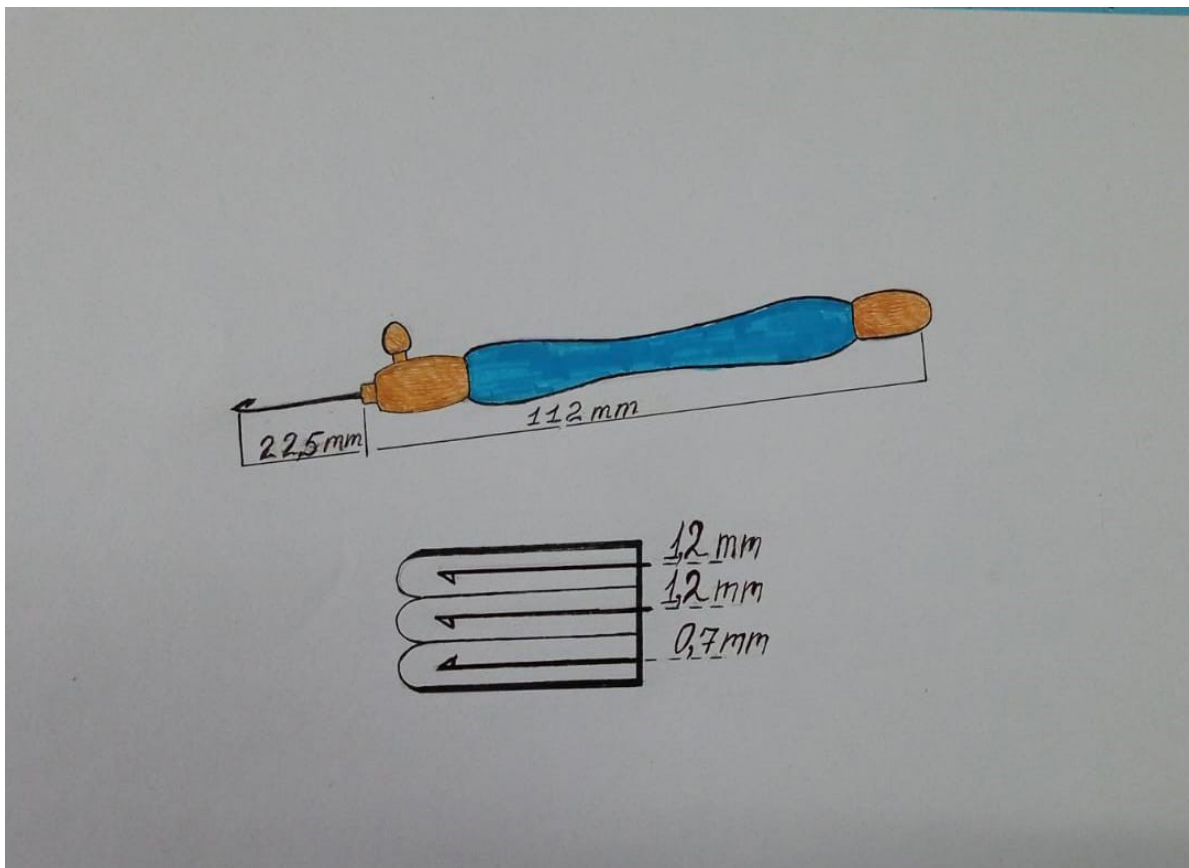
Панно –бул орнамент менен кештеленген бети тегиз, же болбосо живописстик, айрым учурларда скульптуралык сүрөт болуп эсептелет жана дубалга же шыпка катырылат.

3. Кездеме (жердик) тандоо боюнча усулдук сунуштар: Илме дос саймасын аткарууда учурда кездемелердин түрү абдан көп, бул саймага атайын кездемелер даярдалып чыккан эмес, токулган жана согулган кездемелерге илме дос саймасын саюуга болбойт, ушул жагдайды эске алып, студенттер тор, велюр, тафта, баркут жана башка кездемелердин түрүн тандап алса болот. Бул бөлүктө да студенттер кездеменин өңү жана түрүн өздөрүнүн каалоосу менен ишке ашырышат, ал эми паннонун узундугу (80см), туурасы (60см) болуусу максатка ылайыктуу.

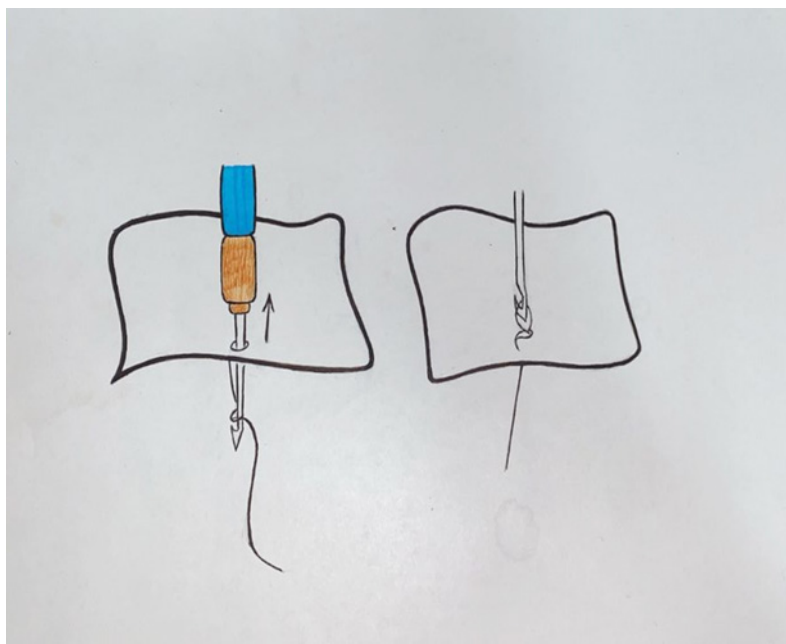
4. Сайманы аткаруу үчүн керектелүүчү материалдык каражаттар. Сайманы аткарууда негизги каражаттар болуп эскиздин негизинде түстөрү бири-бирине айкалышып төп келишкен жип булалары керектелет, кармагыч шакекче (пьяльцы) шайманы керек болот. Бул шайман кездемени бекем кармап берүү үчүн колдонулат, себеби ийне менен аткарууда бул шайман колдонулбайт, ал эми каралып жаткан технологияда эң маанилүү болгон жумушту аткарууда негизги шайман катары илмек колдонулат.

2-сүрөт. Саймада колдонулуучу негизги шаймандар:
а) – кармооч шакекче (пьяльцы), б) – жип (мулина)

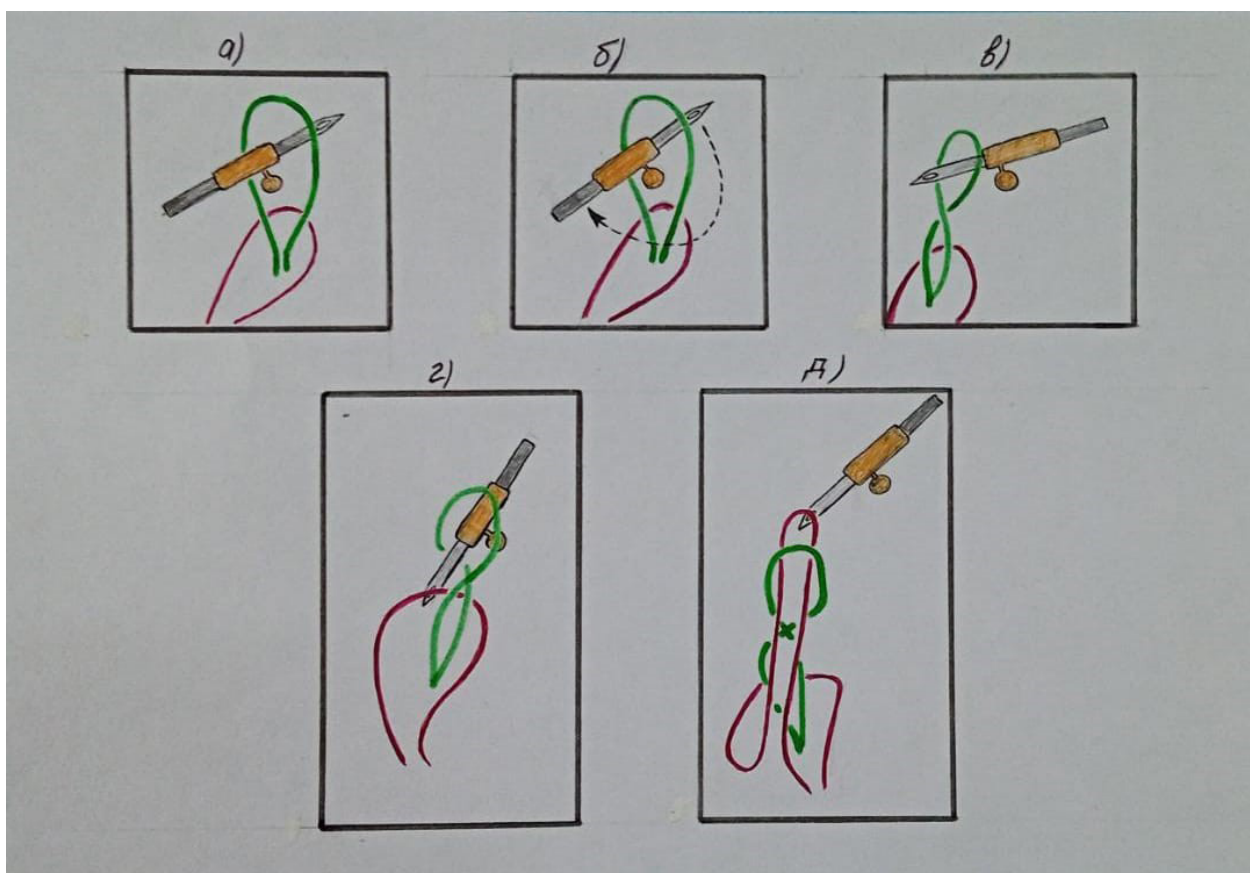

3-сүрөт. Илмектин ийненин өлчөмдөрү

4-сүрөт. Сайманын тигишинин биринчи этабы

Декоративдүү колдонмо искусство таалимин окутуп үйрөтүүдө биз сайманы кадимки колдонулуп жүргөн ийненин ордуна илмек менен аткарууну сунуштайбыз, ийненин өлчөмдөрү 3-сүрөттө көрсөтүлгөн. Илмек кармоого ыңгайлуу болгондуктан тигүү сапаттуу, тез жана кооз болуп аткарылат.

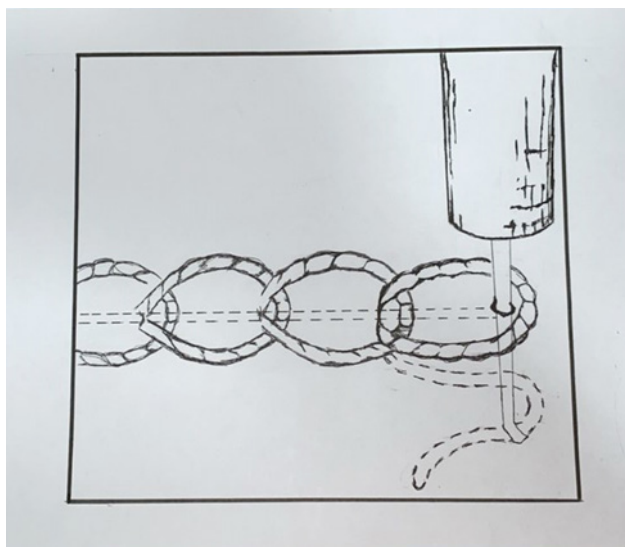

5-сүрөт. Сайма тигишинин аткарылган этаптары:

а-илмек менен жиптин кездеменин астынан илинип чыгышы; б-илинип чыккан жипти үстүнкү бөлүгүнө тартылуусу; в-кайрадан илинип чыккан жиптин экинчи ирет илинүүсү; г-кездемеден илинип чыккан жиптин кайра кайталануусу; д-кездемеге аткарылуусу шакекче болуп тигилиши

Аталган илме дос саймасы, көчмөн элибиздин тарыхында эң оболу, боз үйдү жылуулап, жабылган кийиздерди жасалгасына кооздук берүү үчүн, ал эми сайма сайылгандан кийин, ат жабдыктарын кооздоо үчүн колдонулуп келген. Бара -бара ууз энелерибиз кыздардын себин, боз үйдүн ичин кооздоодо сайманы кенири жайылтышкан. Ошондой эле үй тиричиликтерине керектелүүчү буюмдарды кооздоо үчүн тигишкен. Жогоруда белгиленгендей, саймалардын түрү көп. Бирок, илме дос саймасы кошо тигилбеген саймада кийимдин же буюмдун кооздугу даана ачылбайт. Ошондуктан саймаларды илме дос саймасы коштоп жүрбөсө, аткарылган жумуштар көркөмдүк жагынан аксап калышы мүмкүн.

5. Илме дос (тамбур) саймасынын технологиялык процесси. Илме дос саймасы көркөм кол өнөрчүлүктө кийимдерди кооздоодо, буюмду жасоодо колдонулгандыктан өтө кылдаттык менен иштөө абзел. Бул сайманын тигүү ыкмасы бир топ жылдар мурда колдонулуп башталса да, бүгүнкү күнгө чейин тигүү тартиби өзгөргөн жок. Бирок ар бир чебер өзүнүн техникасы менен сайманы тигиши мүмкүн, биз сайманы илмек менен аткарууну сунуштап жатабыз.

6-сүрөт. Сайма тигишинин аткарылып бүткөндөгү көрүнүшү

7-сүрөт. Паннонун толук аткарылган бөлүгү

Сайманы аткаруу процесси, илмекке жипти саптап алардан мурда, жиптин ичке жана жоондугун карап, кездеменин калың жукасына дал келтирип, илмектин эң кичине диаметри 0,7мм, андан кийин 1,2мм ийнени тандайбыз. Сайманы аткаруунун кийинки этаптары 5-сүрөттө көрсөтүлгөн.

Бизге диаметри 0,7 мм болгон ийне дал келет, илмекти дайындап алып андан соң жипти саптайбыз (учуктайбыз). Жердиктин астынкы жагына илмекти өткөрүп, жипти илип алып үстүнкү бөлүгүнө тартабыз, аралыгы 0,5 сантиметрден сактап, андан ары дагы эле ушул операцияны улам кайталап олтуруп, шакекче пайда болуп ортосу көзөнөк болуп тигилген абалга жеткиребиз.

Илмек менен кашмир кездеменин бетине аткарылган саймалар бүткөн соң, каптама кездемеге бириктирилип, декоративдүү курактар жана пөпүктөр менен кооздолуп, 7- сүрөттө көрсөтүлгөндөй паннонун өзөгүн түзүп калат.

Жыйынтыктар:

1. Педагогикалык байкоо жүргүзүүлөр көргөзгөндөй, көркөм колдонмо өнөрчүлүгүнө байланышкан сабактарды окутууда практикалык тапшырмаларды өтүү аркылуу алардын фантазиясын ойгото билүү мааниге ээ экендиги белгиленди. Заманбап сайма саюуда кол ийнени колдонууга караганда, илмек менен сайманы саюуда иштин көркөмдүгү тез бүткөндүгү студенттердин кызыгуусун арттырып аны өздөштүрүүгө басым жасалгандыгы белгиленди.

2. Сайманы студенттерге үйрөтүүдө кыргыздын улуттук өзгөчөлүктөрүнө басым жасоо керектиги аныкталды. Студенттерге курстук жумуш аткарууга берилүүчү тапшырмалар жаратылыштагы табигый өзгөчөлүктөрдү жана улуттук баалуулуктарды камтыган креативдүү мүнөздө түзүлүшү зарыл экендиги белгиленди.

3. Изилдөөнүн жыйынтыктары жогорку окуу жайда окуган студенттерге “Көркөм кол өнөрчүлүк искусствосу” сабагын окутуу учурунда усулдук жардам катарында колдонууга сунушталды.

Адабияттар тизмеси:

1. Антипина, К.И. Кыргыздын элдик искусствосу [Текст] / К.И. Антипина. – Ф.: Кыргызстан, 1977. – 254 с.
2. Акматалиев, А. Кыргыздын колдонмо жасалга өнөрү [Текст] / А. Акматалиев. – Фрунзе: Адабият, 1989. – 145 с.
3. Ыйсаева, Н. Улуттук идея кыргыз тарыхында [Текст] / Н. Ыйсаева, О. Капалбаев. – Бишкек, 2017. – 488 с.
4. Жылчиев, С. Кыргыз оймо-чиймелеринин баалуулуктары [Текст] / С. Жылчиев // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУУ, 2016. - № 1. – С. 100-107.
5. Эшбаев, М.Э. Сүрөт искусствосу боюнча терминдердин кыскача түшүндүрмө сөздүгү [Текст] / М.Э. Эшбаев. – Ош, 1994. – 85 с.
6. Швецова, О.В. Особенности обучения студентов среднего профессионального образования к художественной вышивке как педагогическая проблема [Текст] / О.В. Швецова // Традиционное прикладное искусство и образование. – М., 2021. - № 3. – Т. 42. – С. 169-177.
7. Николаева, А.А. Методика проведения урока “Основы производственного мастерства в области художественной вышивки” [Текст] / А.А. Николаева // Высшее образование сегодня. – М., 2015. - № 11. – С. 72-75.
8. Калдыбаев, Н.А. Современные методы и инструменты для формирования инновационного мышления учащейся молодежи [текст] / Н.А. Калдыбаев, Д.Ч. Култаева, М.Э. Турдуев, А.М. Маткалыков // Известия Кыргызского государственного технического университета им. И. Раззакова. – 2017. - № 2 (42). – С. 156-168.

DOI:10.54834/16945220_2022_3_144

Поступила в редакцию 18.05.2022 г.